

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.8

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.3.07>

Дмитро Євгенійович ЗАЙКА

аспірант

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена комплексному аналізу кримінологічних особливостей осіб, що притягувалися до відповідальності за вчинення злочинів проти моральності. Для виконання поставленої мети автором було проведено дослідження нормативно-правового регулювання, матеріалів 488 вироків суду за ст. 297-304 Кримінального кодексу України та останніх наукових публікацій. На підставі зібраних даних у статті детально проаналізовано кількісно-якісні характеристики осіб, засуджених за злочини проти моральності, їх соціальний статус, освіта, родинні зв'язки та обставин вчинення злочинів. Застосування кримінологічного підходу дозволяє виокремити фактори, які впливають на вчинення злочинів проти моральності, а також визначити можливі шляхи профілактики подібних правопорушень. Автор робить акцент на важливості розуміння механізмів виникнення та динаміки злочинів проти моральності для подальшого удосконалення кримінально-правового регулювання та соціально-профілактичних заходів. Результати дослідження можуть слугувати основою для наукових пошуків у сфері кримінології, кримінального та кримінально-виконавчого права, спрямованих на вдосконалення системи протидії злочинам проти моральності та підвищення ефективності соціальних та психологічних програм реабілітації осіб, що вчинили відповідні правопорушення.

Ключові слова: злочини проти моральності, моральність, кримінологічна характеристика, особа засудженого, злочинність.

Постановка проблеми. Злочини проти моральності є загрозою стабільності та безпеки в Україні оскільки характеризуються деструктивним впливом на суспільство, сприяють посиленню конфліктів між різними соціальними групами і підривають довіру до правоохоронних органів і держави в цілому. При цьому, загальний рівень моральності суспільства є одним із головних факторів, що визначає правила та норми поведінки, допомагає уникнути хаосу та внутрішнього розбрату. Виокремлення ключових аспектів кримінологічної характеристики осіб, засуджених за злочини проти моральності, є необхідним етапом для розробки науково обґрунтованих та системних заходів, спрямованих на зменшення рецидиву злочинів проти моральності та соціальну реабілітацію правопорушників.

За останні роки дослідженню кримінальних правопорушень проти моральності присвятили свої праці Л. С. Кучанська щодо поняття та системи злочинів проти моральності (2007 р.); О. І. Бандурка щодо кримінально-правової характеристики злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків (2010 р.); В. В. Кузнецов щодо кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності (2013 р.); С. Ф. Денисов, В. О. Макаров щодо кримінально-правових санкцій та їх застосування за злочини проти моральності (2017 р.); С. Ф. Денисов та С. Г. Кулик щодо окремих аспектів характеристики та запобігання злочинам проти моральності (2018 р.); А. Р. Топузьян щодо кримінально-правової охорони моральності неповнолітніх в Україні (2018 р.); О. М. Ємець щодо захисту суспільної моралі від злочинних посягань (2019 р.); М. В. В'юник, М. В. Карчевський, О. Д. Арланова щодо статистичних показників злочинності в Україні (2020 р.); В. П. Бойченко щодо кримінально-правової охорони суспільної моралі в Україні (2021 р.) та ін. Проте, з урахуванням соціально-політичних перетворень останніх років, динаміки злочинності та змін кримінального законодавства, поточна кримінологічна характеристика осіб, засуджених за злочини проти моральності залишається малодослідженою, що у зумовлює актуальність вибору теми.

Метою цієї публікації є дослідження кримінологічної характеристики осіб, засуджених за злочини проти моральності в Україні. Для реалізації вказаної мети було поставлено такі завдання: актуалізувати кримінально-правову характеристику злочинів проти моральності; проаналізувати вироки суду за ст. 297-304 Кримінального кодексу України; дослідити кількісно-якісні показники злочинів проти моральності; вивчити матеріали вже існуючих наукових досліджень; провести порівняльно-правовий аналіз; надати науково обґрунтовані висновки щодо загальної характеристики засуджених за злочини проти моральності.

Виклад основного матеріалу. Система злочинів проти моральності, передбачена кримінальним законодавством України, є однією з найбільш

повних та розвинутих. Цьому, безсумнівно, сприяло відокремлення моральності у якості самостійного об'єкту кримінально-правової охорони¹.

При проведенні аналізу кількості виявлених правопорушень та вироків суду у справах за ст. 297-304 Кримінального кодексу України було встановлено, що кількість злочинів проти моральності як і злочинів проти громадського порядку характеризується загальною тенденцією до зменшення. Негативна динаміка збільшення прослідковується щодо жорстокого поводження з тваринами, але такий результат пояснюється здебільшого відсутністю належної уваги з боку правоохоронних органів у минулих роках. Сама проблематика набуває дедалі більшого суспільного інтересу, а отже і кількість виявлених випадків і призначених вироків зростає. Новими і майже недослідженими є норми статей 301-1 та 301-2, що з'явилися у Кримінальному кодексі лише за законом № 1256-IX від 18.02.2021 та пов'язані із розвитком міжнародних та загальнодержавних програм захисту дітей. Найбільшим у структурі злочинів проти моральності за кількістю виявлених випадків є наруга над могилою, іншим місцем поховання або тілом загиблого.

При дослідженні посягання на основні моральні принципи і цінності у сфері духовного і культурного життя суспільства (статті 297, 298, 298-1, 299, 300 та 301-1) було визначено, що спільним суб'єктом злочину за всіма зазначеними статтями є фізична осудна особа, яка досягла віку у 16 років. Щодо ст. 298 КК України, то останні дослідження матеріалів судової практики показали, що суб'єктом вчинення діянь, передбачених у частинах 2, 3 та 4, може бути як стороння особа, так і особа, яка має певний, передбачений нормативно-правовими актами, зв'язок з об'єктом культурної спадщини або пам'яткою національного значення². Проте, щодо ч. 5 ст. 298 та ч. 3 ст. 298-1 — будь-яка службова особа, яка вчинила злочин з використанням свого службового становища³. Суб'єктивна сторона злочинів дещо відрізняється. Для засудженого за ст. 298 та 298-1 характерною є наявність як прямого так і непрямого умислу, хоча на практиці більшість правопорушень у сфері використання пам'яток культури здійснюється саме через необережність⁴. У випадку ст. 297, 299 та 300 необхідною умовою є наявність лише прямого умислу^{5 6}. При цьому щодо ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості,

¹ Кучанська Л. С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. С. 14.

² Герелюк Т. Б. Кримінально-правова характеристика умисного незаконного знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини за законодавством України та країн Східної Європи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2021. С. 104.

³ Кримінальний кодекс України: закон, кодекс від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення 05.10.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.11.2023).

⁴ Каткова Т. Г. Правова охорона культурної спадщини в Україні: монографія. Харків: Право, 2008. С. 109.

⁵ Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. С.331, 337 - 339.

⁶ Сердюк П. П. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2005. С. 13.

расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію особа має усвідомлювати зміст твору, суспільно небезпечний характер своїх дій і бажати їх вчинення. Крім того, необхідна мета розповсюдження чи збуту зазначених у цій статті предметів¹.

Дослідження вказують, що у 2019–2023 рр. мало місце суттєве скорочення виявлених фактів наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Якщо у 2013–2018 рр. вона коливалася на рівні 1500–2000 випадків на рік, то в останні роки скоротилася майже у 2 рази та у 2019 р. становила 1085 (–46,6%), а у 2020 р. – 1081 (–0,4%)². Схожу динаміку показує і судова статистика. Так, згідно форми 7 річної звітності Судової адміністрації України у 2020 році в Україні за досліджуваною статтею було засуджено 164 особи, а у 2022 лише 87 осіб.

Попри прояв явної неповаги до норм моралі та очевидне порушення загальнолюдських правил поведінки, що характерне для будь-якого діяння в межах даного злочину, на відміну від хуліганства, наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого не має у структурі суб'єктивної сторони складу злочину такого мотиву, як неповага до суспільства. При дослідженні матеріалів кримінальних справ щодо обставин вчинення злочину, передбаченого ст. 297 Кримінального кодексу України, було встановлено, що більшість правопорушень вчинено з корисливих мотивів.

У процесі дослідження кримінологічного портрету злочинця, засудженого за ст. 297 Кримінального кодексу України було проаналізовано вибірку із 109 вироків суду та встановлено, що у 82% випадків наруга над могилою була вчинена з метою заволодіння та подальшої реалізації металевих предметів. Злочини вчиняються здебільшого особами чоловічої статі, адже лише 8% з них були вчинені жінками. Варто відзначити, що 44% осіб вже мали судимість та вчинили злочин повторно, що є одним за найбільших показників рецидиву серед кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності. При цьому 97% засуджених не мали вищої освіти та лише 7% офіційно працевлаштовані. Особа засудженого має здебільшого низький рівень життя та матеріального забезпечення. У більшості випадків вони не працюють, часто мають залежність від алкоголю чи наркотичних засобів, а тому такі посягання мають винятковий характер добування засобів для задоволення своїх життєвих потреб та залежностей. Варто відзначити, що дані дослідження з незначною похибкою відтворюють показники, отримані С. Ф. Денисовим та В. О. Макаровим у 2017 році³.

Щодо ст. 298 та 298-1, то за умов нестабільності сучасного світу, загрози тероризму, природних та техногенних катастроф, міжнаціональних

¹ Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид. Харків: Право, 2010. С. 369-376.

² Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік : монографія за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. С. 95.

³ Денисов С. Ф., Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернівці : Десна Поліграф, 2017. С. 97-98.

конфліктів, питання збереження культурної спадщини набувають особливого значення¹. Правопорушення безсумнівно є суспільно небезпечними, проте не відноситься до розповсюджених внаслідок особливостей об'єктивної сторони складу злочину². Так, за останні 10 років судами було призначено лише 11 вироків за ст. 298 та лише 1 за ст. 298-1 (за пошуком доступні 2, але 1 вирок внесено помилково). Близько 16% відкритих кримінальних проваджень доходять до суду та закінчуються обвинувальними вирокami. Така ситуація пояснюється тим, що іноді не вдається встановити винних осіб або виявляється, що в діях правопорушників відсутній склад злочину, оскільки та чи інша пам'ятка не занесена до Державного реєстру³. Приблизно 60% посягань на об'єкти культурної спадщини є груповими, з яких групи із 3–6 осіб становлять 40%, групи із 10 і більше осіб – 15–20%. Їх вчиняють особи: від 14 до 18 років – 12%; від 18 до 25 років – 39%; від 25 до 30 років – 21%; від 30 до 40 років – 16%; від 40 до 45 років – 6%; від 45 до 50 років – 5%; старше 50 років – 1%⁴. Переважна більшість злочинів була вчинена за непрямого умислу, суб'єктом за ст. 298 у 100% випадків виступає чоловік, здебільшого з середньою або професійно-технічною освітою, а за ст. 298-1 жінка, офіційно працевлаштована у підрозділах Національного фонду України, одружена, має вищу освіту. Знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини у багатьох випадках вчиняється одноособово раніше не судимими суб'єктами, у яких відсутня стійка антисуспільна спрямованість на вчинення злочинів⁵.

Щодо кримінологічної характеристики засудженого за жорстоке поводження з тваринами, то основний масив облікованих кримінальних правопорушень – це діяння, передбачене ч. 1 ст. 299 КК України (90%), яке вчинене з хуліганських мотивів (57,0%)⁶. Злочинцем у 97% випадків є чоловік, характерною є наявність середньої або професійно-технічної освіти, 13% злочинів вчинено пенсіонерами, 29% у стані алкогольного сп'яніння, що є достатньо високим показником у загальній структурі злочинності. При цьому С. Ф. Денисов, М. О. Макаров, О. О. Шуміло та ін. вказують на високий рівень латентності злочину та значний відсоток відмов у порушенні кримінальної справи за фактом жорстокого поводження з тваринами. На думку більшості експертів у галузі зоозахисту, офіційно

¹ Каткова Т. Г. *Правова охорона культурної спадщини в Україні: монографія*. Харків: Право, 2008. С. 12.

² В'юник М. В., Карчевський М. В., Арланова О. Д. *Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / упоряд. Ю. В. Баулін*. Харків: Право, 2020. С. 133.

³ Базелюк В. В. *Кримінологічні фактори встановлення кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Проблеми законності*, 2015. Вип. 128. С. 63-64.

⁴ Асейкін Р. В. *Посягання на об'єкти культурної спадщини: кримінологічна характеристика та запобігання*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2012. С. 9, 11.

⁵ Міщенко М. О. *Особа злочинця, який вчиняє посягання на культурні цінності. Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: Збірники наукових праць, матеріали конференцій (семінарів, круглих столів). 2015. С. 76.

⁶ Шуміло О. О. *Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2016. С. 3.

реєструється лише один із десяти тисяч випадків жорстокого поводження з тваринами^{1 2}.

Для злочинця, засудженого за ст. 300 КК України характерним є гендерний поділ: усі 100% з досліджених правопорушень були вчинені чоловіками при цьому освіта не має значення, проте характерним є те, що суб'єктом у 38% вчинених правопорушеннях була раніше засуджена особа. Зазвичай злочинні дії полягають у поодинокому продажі програвачів, які за результатами експертиз визнавалися такими, що пропагують культ насильства й жорстокості³.

При дослідженні посягання на основні принципи моральності у сфері статевих відносин (статті 301, 302 і 303) було визначено, що загальним суб'єктом злочину за всіма зазначеними статтями є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку⁴. Суб'єктивна сторона цих злочинів завжди характеризується прямим умислом. Проте, у випадку ст. 301 - особа має усвідомлювати порнографічний зміст твору, зображення чи предмета, суспільно небезпечний характер цього діяння і бажати його вчинення.

Обов'язковою ознакою, у тому числі і при зберіганні, є мета збуту чи розповсюдження цих предметів незалежно від мотиву. При цьому в Україні, як і закордоном найбільш поширена мета – розповсюдження, далі збут, не є характерними демонстрація, сприяння оптовим поставкам, використання, оренда, імпорт, експорт, отримання прибутку, транспортування⁵. Щодо ст. 302 мотиви і мета вчинення злочину можуть бути різними, однак за наявності мети наживи дії винного підлягають кваліфікації за ч. 2 статті. Характерним для ст. 303 є не лише наявність прямого умислу, але і його поєднання з метою втягнення особи у заняття проституцією, а при сутенерстві — наявністю корисливої мети⁶. Немало дискусій свого часу точилось довкола питання існування кримінальної відповідальності за систиматичне зайняття проституцією, яке у 2006 р. було декриміналізовано.

Дослідження показують, що кількість установлених фактів ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301) у середньому залишається без змін: у 2014 р. дорівнювала 1152 (+12,8%), у 2016 р. – 925 (-19,7% до рівня 2014 р.), у 2018 р. – 1665 (+80,0% до 2016 р.), у 2019 р. – 1014 (-39,1%) та у 2020 р. – 1153 (+13,7%)⁷. Суб'єктом злочину з кримінологічної точки зору у 85% випадків є чоловік, переважно з вищою

¹ Денисов С. Ф., Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. С. 105.

² Шуміло О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2016. С. 3,8.

³ ральності : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. С. 107.

⁴ Бандурка І. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08, Запоріжжя, 2010. С. 13.

⁵ Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. С.343.

⁶ Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид. Харків: Право, 2010. С. 377-381.

⁷ Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік : монографія за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. С. 95-96.

освітою, що не є характерним для будь-якого іншого злочину вказаної групи. Більшість працюючих вчинили цей злочин задля розваги або, так би мовити, ведучи дорослий спосіб життя, зокрема, знайомлячись у соціальних мережах. Причому 83% із засуджених неодружені¹. За результатами проведених опитувань, 71 % користувачів Інтернету заявили про відвідування порно-сайтів щомісячно або частіше. З цього числа опитаних 67 % осіб були у віці від 12 до 30 років^{2 3}. Злочинне діяння реалізується переважно з використанням мережі інтернет, проте, як зазначає В. П. Бойченко проблема полягає у тому, що повнолітня особа, яка знаходиться у скрутному матеріальному становищі, розміщуючи свої зображення еротичного характеру на веб-сайті чи платформі для повнолітніх за платню має шанси бути виправданою, враховуючи право на недоторканність приватного життя, право на свободу вираження, та право власності на продукти авторського права⁴. При цьому 96% досліджених злочинів було вчинено особами, що не мають попередньої судимості. Не характерним для злочину є перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Щодо створення або утримання місць розпусти і звідництва, то динаміка загальної кількості зареєстрованих злочинів після зростання у 2014 р. до 509 випадків (+21,2%) наступними роками майже постійно скорочувалася (виключення – 2019 р.: +15,1%) та у 2020 р. знизилася до 163 (-37,1%), тобто за весь цей час зменшилася у 3,1 раза⁵. Суб'єктом злочину у 80% досліджених вироків є жінка, яка має середню або професійно-технічну освіту (87%). У 27% випадків суб'єкт злочину офіційно працевлаштований на посаді адміністратора банних комплексів чи готелів. З-поміж усіх, лише 7% злочинів було вчинено попередньо засудженими особами. Оскільки приблизно в половині випадків це було звідництво з метою наживи, то можна припускати, що такий рівень рецидиву зумовлений інтересом отримання прибутку, як і сама проституція⁶. Не характерним є і наявність стану алкогольного сп'яніння.

За кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень ситуація з сутенерством схожа на ту, що стосується ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів адже зростання мало місце у 2014 р. (303; +17,0%), 2017–2018 рр. (331; +47,8% та 412; +24,5%) та 2020 р. (341; +1,5%)⁷. Науковці вказують на тенденції до все більшої латентизації

¹ Денисов С. Ф., Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. С. 109.

² Шендрик В. В. Боротьба з порнографією: монографія. Харків : Оберіг, 2010. С. 58-59.

³ Шевчук Т. А. Проституція і злочинність : основні взаємозв'язки. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія*: зб. тез доп. Всеукр. наук.практ. конф. (м. Харків, 27 квіт. 2018 р.) Харків: ХНУВС, 2018. С.117.

⁴ Бойченко В. П. Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2021. С. 11.

⁵ Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік : монографія за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. С. 96.

⁶ Денисов С. Ф., Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. С. 112.

⁷ Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік : монографія за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. С. 96.

розглядуваного злочину, що пояснюється, перш за все, тим, що вказаний злочин є так званим «злочином без потерпілих»¹. Серед засуджених за сутенерство або втягнення особи в проституцію 78% не мають легального прибутку². Суб'єктом злочину у 69% є жінки, для них характерною є наявність середньої або професійно-технічної освіти та відсутність офіційного місця роботи. Усі 100% досліджених злочинів були вчинені вперше, 28% з них групою осіб за попередньою змовою. Не характерним є наявність стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Останньою недослідженою групою кримінальних правопорушень є посягання на основні принципи моральності у сфері морального і фізичного розвитку неповнолітніх (ч. 2 ст. 299, частини 2 і 3 ст. 300, частини 2 і 3 ст. 301, ст. 301-1, ст. 301-2, ч. 3 ст. 302, частини 3 і 4 ст. 303, ст. 304). Відповідно до положень постанови пленуму Верховного суду України №2 від 27.02.2004 необхідно враховувати, що відповідальність дорослих осіб за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність встановлена не тільки ст. 304 Кримінального кодексу України, а й іншими статтями цього Кодексу (ч. 3 ст. 300, ч. 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, статтями 323 і 324), які є спеціальними нормами щодо неї. У разі вчинення злочину, передбаченого спеціальною нормою, кваліфікувати дії винної особи ще й за ст. 304 КК не потрібно. В усіх зазначених вище випадках суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 18-ти річного віку³. Зважаючи на те, що такі злочини можуть бути вчинені тільки з прямим умислом, суди повинні з'ясовувати, чи усвідомлювала доросла особа, що своїми діями втягує неповнолітнього у вчинення злочину або в іншу антигромадську діяльність⁴. Інтерпретація підвищеного віку суб'єкту злочину ґрунтується, як правило, на твердженнях про особливий характер та специфіку самого діяння, наявність певного життєвого досвіду повнолітніх, певного обсягу соціально значущих знань та навичок⁵. При цьому щодо ч. 2 ст. 304 слід виділити спеціального суб'єкта - особу, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього⁶.

Наукових досліджень кримінологічної характеристики незаконного обігу дитячої порнографії за ст. 301-1 Кримінального кодексу України майже не проводилось, оскільки Кримінальний кодекс було доповнено цією

¹ Шевчук Т. А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 11 с.

² Денисов С. Ф., Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. С. 113.

³ Бандурка І. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08, Запоріжжя, 2010. С. 17.

⁴ Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: постанова Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04> (дата звернення: 16.10.2021).

⁵ Топузян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. С. 172-173.

⁶ Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. С.356.

статтею лише у 2021 році. Задля проведення кримінологічного аналізу було систематизовано дані за 2021-2022 роки форми статистичної звітності № 6 Державної судової адміністрації України, матеріали 94 вироків суду за 2021-2023 роки та порівняно з актуальними результатами вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку. З кримінологічної точки зору у 98,9% випадків злочин був вчинений особами чоловічої статі, 71,2% належать до вікової категорії від 30 до 50 років, 13,3% належать до вікової категорії від 50 до 65 років. Серед засуджених 36,9% з вищою, 63,1% з середньою або професійно-технічною освітою. Аналіз вироків вказує, що 60,8% засуджених були працездатного віку, проте офіційно безробітні, 72,5% - неодружені. Характерно, що більшість злочинів було вчинено особами вперше. Перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння не є нетиповим для вказаного кримінального правопорушення.

У абсолютної більшості з-поміж досліджених випадків злочин був вчинений з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій, що суттєво ускладнює процес виявлення кримінального правопорушення, фіксації та проведення слідчо-розшукових дій. Під час вчинення злочину найчастіше використовуються комп'ютерні пристрої, цифрові фотоапарати, відеокамери та мобільні телефони. За оцінками Міністерства юстиції США у будь-який момент часу існує більше, ніж один мільйон порнографічних зображень дітей в Інтернеті, а кожен день з'являється 200 нових зображень. При цьому, більша частина торгівлі дитячою порнографією відбувається на прихованому рівні в Інтернеті¹.

До предмету злочину належать: порнографічні тексти – 2,80 %; фотовироби – 33,20 %; зображення – 8,50 %; вироби, зняття, сувеніри та побутові предмети – 0,80 %; кіно- або відеопродукція – 35,80 %; звукозаписи – 0,60 %; не фіксована online порнографія – 18,30 %². Так, вчені зазначають, що переоцінка контактних злочинів, рецидивів та наявності педофілії помірно корелює з підтримкою реєстрації засуджених за злочини, пов'язані з дитячою порнографією і мають високу громадянську підтримку - від 68% до 84%. Поза тим, підтримка лікування замість ув'язнення під час опитування була низькою – 32% і мала слабку негативну кореляцію з передбачуваним ризиком, пов'язаним із рецидивами та поширеністю педофілії³.

Для дослідження особи злочинця засудженого за проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої

¹ Денисов С. Ф., Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернівці : Десна Поліграф, 2017. С. 47.

² Телійчук В., Жукоцький В. Отримання інформації з відкритих джерел під час виявлення та документування злочинів, пов'язаних із розповсюдженням порнографічних предметів у мережі "Інтернет". *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2022. № 1. С. 291.

³ Csepregi K., Kovacks I. Online sexual exploitation of children, in particular the crime of child pornography. *Journal of Criminology and Criminal Law*, 2022. Vol. 60. P. 1180.

особи у відкритому доступі ми маємо лише один вирок для ознайомлення (загалом два, проте, один за одним із них інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України "Про доступ до судових рішень"), а отже інформація у майбутньому потребуватиме коригування з урахуванням нових матеріалів справ. Поза тим можна стверджувати, що характерною ознакою є використання мережі інтернет та пристроїв відеозв'язку. Суб'єктом даного злочину виступає жінка із середньою освітою, що не працює та раніше не судима.

Щодо ст. 304, то динаміка зареєстрованих випадків втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність має відносно стабільні показники. Упродовж періоду аналізу їх чисельність постійно зменшувалася (особливо суттєво у 2014 р: -22,1%; 2016 р.: -38,8% та 2019 р.: -34,2%) і загалом скоротилася з 791 у 2013 р. до 154 у 2019 р., тобто у 5,1 раза. У 2020 р. вона трохи зросла до 160 (+3,9%), але все ще залишається низькою¹.

Кримінологічний портрет злочинця за ст. 304 було досліджено на підставі даних 85 вироків ухвалених суддями України у 2020 - 2023 рр. Лише 3,5% з-поміж загальної кількості складають правопорушення пов'язані з втягненням неповнолітніх у пияцтво, 17,7% втягненням неповнолітніх у жебрацтво та 78,8% з вчиненням злочинів проти власності. З-поміж останніх крадіжки, поєднані з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище складають 85 %. Здебільшого неповнолітні (малолітні) використовуються: а) як виконавець чи знаряддя вчинення злочину через менші фізичні розміри і пов'язані з цим додаткові можливості проникнення до житла, приміщень (75 %); б) як засіб убезпечення себе від викриття у злочинній діяльності (13 %); в) для забезпечення функцій пособництва (12 %)². При втягненні неповнолітніх у злочинну діяльність дорослі особи перебували у таких стосунках з ними: а) знайомі – 20%; б) близькі – 15%; в) у вироках не вказано – 65%³. Серед засуджених високий відсоток розлучених та неодружених (80%), утім, неповні сім'ї все одно стали осередком для дітей втягнення батьками в злочинну чи іншу шкідливу поведінку (28%). Решта ж неповнолітніх із неповних сімей були втягнені в таку діяльність чужими особами⁴. Характерною особливістю є гендерна залежність складу кримінального правопорушення: лише в 1 з 15 випадків чоловік став суб'єктом втягнення неповнолітнього у жебракування, натомість лише у 7 із 70 випадків жінка стала суб'єктом втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність. У 64,6 % випадків винний має одну судимість, у 18,4 % – дві, у 17 % – три і більше. У структурі їх попереднього

¹ Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік : монографія за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. С. 96.

² Ситнік О. М. Кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. С. 7.

³ Однолюк І. В. Запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, 2016. № 4. С. 152.

⁴ Денисов С. Ф., Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. С. 115.

кримінального досвіду злочини проти власності складають 77 %¹.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження можна констатувати, що за кількісними показниками злочинність у сфері моральності уступає багатьом іншим групам злочинів, проте однозначно становить високу суспільну небезпечність та не може перебувати поза увагою держави. Отримані дані слугують підставою для формулювання рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства та соціальних програм, спрямованих на профілактику та соціальну реабілітацію засуджених. Важливим є розуміння того, що ефективна боротьба із злочинністю вимагає комплексного підходу, який охоплює як реагування на порушення, так і попередження їх виникнення. У світлі отриманих результатів, з урахуванням обсягу відомостей щодо особи засудженого, пропонується розширити обсяг досліджень, спрямованих на запобігання злочинам проти моральності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Csepregi K., Kovacks I. Online sexual exploitation of children, in particular the crime of child pornography. *Journal of Criminology and Criminal Law*, 2022. Vol. 60. P. 7-12.
2. Асейкін Р. В. Посягання на об'єкти культурної спадщини: кримінологічна характеристика та запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2012. 23 с.
3. Базелюк В. В. Кримінологічні фактори встановлення кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. *Проблеми законності*, 2015. Вип. 128. С. 59-67.
4. Бандурка І. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08, Запоріжжя, 2010. 22 с.
5. Бойченко В. П. Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2021. 23 с.
6. В'юник М. В., Карчевський М. В., Арланова О. Д. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / упоряд. Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2020. 212 с.
7. Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік : монографія за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. 144 с.
8. Герелюк Т. Б. Кримінально-правова характеристика умисного незаконного знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної

---

¹ Ситнік О. М. Кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. С. 8.

спадщини за законодавством України та країн Східної Європи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2021. 223 с.

9. Денисов С. Ф., Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. 328 с.

10. Каткова Т. Г. Правова охорона культурної спадщини в Україні: монографія. Харків: Право, 2008. 216 с.

11. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид. Харків: Право, 2010. 608 с.

12. Кримінальний кодекс України: закон, кодекс від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення 05.10.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.11.2023).

13. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 676 с.

14. Кучанська Л. С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 19 с.

15. Міщенко М. О. Особа злочинця, який вчиняє посягання на культурні цінності. Правові реформи в Україні: реалії сьогодення : *Збірники наукових праць, матеріали конференцій (семінарів, круглих столів)*, 2015. С. 75-77.

16. Однолько І. В. Запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, 2016. № 4. С. 146-154.

17. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: постанова Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04> (дата звернення: 16.10.2021).

18. Сердюк П. П. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2005. 21 с.

19. Ситнік О. М. Кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 21 с.

20. Телійчук В., Жукоцький В. Отримання інформації з відкритих джерел під час виявлення та документування злочинів, пов'язаних із розповсюдженням порнографічних предметів у мережі "Інтернет". *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2022. № 1. С. 290-298.

21. Топузьян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 249 с.

22. Шевчук Т. А. Проституція і злочинність : основні взаємозв'язки. Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія: зб. тез доп. Всеукр. наук.практ. конф. (м. Харків, 27 квіт. 2018 р.) Харків: ХНУВС, 2018. С.117-118.

23. Шевчук Т. А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 17 с.

24. Шендрюк В. В. Боротьба з порнографією: монографія. Харків : Оберіг, 2010. 215 с.

25. Шуміло О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання жорсткому поводженню з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2016. 20 с.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2023

Dmytro Ye. ZAYIKA

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF PERSONS CONVICTED OF CRIMES AGAINST MORALITY

The article is devoted to a comprehensive analysis of the criminological characteristics of persons who were prosecuted for committing crimes against morality. To fulfill the set goal, the author conducted a study of legal regulations, materials of 488 court verdicts under Art. 297-304 of the Criminal Code of Ukraine and the latest scientific publications. Based on the collected data, the article analyzes in detail the qualitative characteristics of persons convicted of crimes against morality, their social status, education, family ties, and the circumstances of the crime. The use of the criminological approach allows to single out the factors that influence the commission of crimes against morality, as well as to determine possible ways of prevention of such offenses. The author emphasizes the importance of understanding the mechanisms of occurrence and dynamics of crimes against morality for further improvement of criminal law regulation and social preventive measures. The results of the study can serve as a basis for scientific research in the field of criminology, criminal and criminal law, aimed at improving the system of combating crimes against morality and increasing the effectiveness of social and psychological rehabilitation programs for persons who have committed relevant offenses.

Key words: *crimes against morality, morality, criminological characteristics, the convicted person, criminality.*

Сергій Вікторович ЛУК'ЯНЕНКО

кандидат юридичних наук

*(Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Суми, Україна)***СИСТЕМА ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ**

З'ясовано, що особистість злочинця – це комплекс характеристик людини, що визначають мотивації, цінності, вміння, здібності та інші особистісні якості, що стимулюють злочинну поведінку. Узагальнено, що до чинників, які впливають на формування особистості злочинця, найбільш доцільно віднести наступні: а) соціальні фактори: народження в неблагополучній родині; низький рівень освіти; відсутність роботи, належність до злочинних груп; етнічні та культурні особливості тощо; б) психологічні фактори: знижений рівень емпатії, агресивність, невірноваженість; низький рівень самоконтролю; депресія; похмілля; тощо; в) емоційні фактори: страх, образа, ненависть, ревнощі, бажання помсти тощо; г) біологічні фактори: генетичні аномалії; психічні розлади; хвороби мозку та інші хвороби; г) ситуаційні фактори: надмірне навантаження; стресові ситуації; важка матеріальна ситуація; наявність зброї тощо.

Наголошено на принциповій необхідності осмислення особистості злочинця у новітніх для вітчизняної кримінології злочинах, а також тих, що з огляду на цифровізацію, науково-технічний прогрес та особливі виклики в умовах воєнного стану зазнали суттєвої трансформації.

Ключові слова: *особа злочинця, злочин, злочинність, злочинна група, чинники, фактори.*

Постановка проблеми. Особистість злочинця є однією з найголовніших тем кримінологічних досліджень. Власне саме кримінологічне знання зароджувалося навколо осмислення питання внутрішніх основ мислення та діяльності особистості, що стоять за злочинною поведінкою. Розуміння цих основ, розширення масштабу усвідомлення психологічного, соціального, економічного в особистості злочинця породжує розвиток кримінологічного знання. Тому з огляду на специфічні умови воєнного стану, які не лише руйнують українську інфраструктуру та промисловість, а й трансформують мислення людини, позначаючись на найтонших основах свідомості, питання особистості злочинця набуває особливого значення у сучасній кримінологічній доктрині.

Проблема розуміння особистості злочинця з огляду на її всеосяжне та засадниче значення у царині кримінології неодноразово ставала предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, їй приділяли увагу О.М. Бандурка, Б.М. Грек, І.М. Даньшин, А.П. Закалюк, Л.М. Кононенко, О.М. Костенко,

О. М. Литвинов, Ю. В. Нікітін, Л. С. Сміян, П. Г. Хоменко та інші вітчизняні та зарубіжні дослідники. Разом із тим, враховуючи принципову цінність того теоретичного матеріалу, що міститься у наукових доробках вказаних дослідників, ми вважаємо, що в умовах цифровізації, науково-технічного прогресу, а останнім часом ще й воєнного стану питання особистості злочинця потребує новітнього осмислення, особливо у ході аналізу воєнних злочинів та цілої низки інших злочинних дій, які набули нових рис після військової агресії.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі авторського осмислення новітніх аспектів життєдіяльності людини в умовах воєнного стану визначити сутність та структуру особистості злочинця. Задля досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: розкрити сутність понять злочинець та особистість злочинця; узагальнити наукові думки з приводу структури особистості злочинця.

Виклад основного матеріалу. На початку нашого дослідження вважаємо доречним окреслити широту поглядів науковців на проблему особи/особистості злочинця.

Авторський колектив у складі М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова та ін. зазначають, що «злочинець – це особа з надзвичайно високим рівнем занепокоєності та невпевненості у собі, імпульсивності та агресивності, відчуженості від суспільних цінностей і корисного спілкування. Це поєднується з високою вразливістю в міжособистісних відносинах, тому такі особи часто застосовують насилля у різних конфліктах. Вони нехтують вимогами правових та моральних норм, відчужені від суспільства та його цінностей, від малих соціальних груп (сім'ї, трудових колективів та ін.), у них погана соціальна пристосовуваність, а відтак виникають чималі труднощі при спробах адаптуватися у тих же малих групах»¹.

Ми вважаємо погляд науковців досить комплексним, проте ми також стоїмо на тому, що є доволі суперечливою позиція щодо такої деталізації загального визначення даної категорії. Адже, наприклад, елітарній чи білокомірцевій злочинності буде не так властива агресивність, а більше високий рівень освіти та інтелекту в цілому, при цьому, безумовно, із поєднанням корисливості. Тому в ході визначення поняття «злочинець» вважаємо більш доречним апелювати базовими, загальними категоріями, що знаходять своє втілення у різних видах злочинності.

С. Ф. Денисов наголошує, що «особа злочинця як різновид особи у загальному розумінні (людини), звісно, повинна мати всі загальні ознаки останньої. Однак кримінологічне вивчення особи злочинця має певну специфіку. Тому треба вказати, що врахування тих чи інших властивостей та якостей особистості повинно залежати не лише від загальних характеристик, а й ураховувати особливості вчиненого злочину або інші

---

¹ Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для юридичних вузів і фак. / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін. За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В. Я. Тація. Харків: Право, 1997. С. 79-80

притаманні окремій групі особливостей, наприклад у разі дослідження особи-рецидивіста»¹.

Поділяючи дану тезу, ми хочемо зауважити на принциповій необхідності осмислення особистості злочинця у новітніх для вітчизняної кримінології злочинах, а також тих, що з огляду на цифровізацію, науково-технічний прогрес та особливі виклики в умовах воєнного стану зазнали суттєвої трансформації, зокрема шахрайств, пов'язаних із фішингом та вішингом, із проведенням волонтерських зборів для придбання автівок, інших предметів матеріально-технічного забезпечення для Збройних Сил України. Окремого глибинного наукового осмислення потребує також особистість воєнного злочинця, колаборанта, що має принципове значення у ході розслідування воєнних злочинів.

А. П. Закалюк визначає особу злочинця як «сукупність соціально типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються крайньою формою суспільної небезпечності, обумовленою криміногенною мотивацією та кримінальною активністю особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину»².

Акцентуючи увагу на оригінальності підходу дослідника, ми водночас зазначимо, що категорія «неблагополучний соціальний розвиток» є досить неоднозначною та суперечливою. Адже дослідник не виділяє критерію благополучного та неблагополучного. Варто бути свідомими також, що з часів Ломброзо питання біологічного також має місце в аналізі особистості злочинця поряд із соціальним. Окремо також стоять питання несвідомого, надсвідомого, холотропних станів, архетипних образів, масової свідомості, які мають свій вияв не лише в соціальній площині і мають своєю основою зовсім не соціальні процеси. Цього теж треба бути свідомими у ході широкого осмислення особистості злочинця, яке не зводиться лише до вчиненого особою діяння, особливостей готування та замаху на певний злочин. Окремі із вищеперерахованих категорій можуть мати свої витoki ще навіть до народження людини, накладаючи свій відбиток на все подальше життя.

І. М. Даньшин пише, що «особа злочинця це сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній у ньому особі – властивість суспільної небезпечності, в зв'язку з чим вона і притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом»³.

Погоджуючись із більшістю положень даного визначення, ми

¹ Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152-159.

² Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. С. 239.

³ Даньшин І.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів. Харків : Право, 2003. С. 63.

зауважимо, що дослідник зводить особу злочинця до сукупності властивостей і ознак, що є соціально значущими. Проте, на наше глибоке переконання, дані ознаки і властивості можуть і не бути соціально значущими, тобто тими, що знаходять своє широке поширення у суспільстві, турбують значну кількість людей. Ми стоїмо на тому, що особистість кожного злочинця є унікальною, адже процес виховання у дошкільній установі, навчання у школі, подальшої освіти, соціальне оточення, захоплення, уподобання, морально-етичні якості, внутрішні цінності, ідеологічні установки є у своїй сукупності принципово унікальними на рівні певної особистості.

В. Є. Загородній вказує, що до ознак особи злочинця належать: це – сукупність суттєвих та усталених соціальних властивостей та ознак і соціально значущих біопсихічних особливостей індивіду, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпеки, а винному – властивість суспільної небезпечності, у зв'язку з чим особа притягається до кримінальної відповідальності, передбаченої кримінальним законом. Узагальнене поняття особи злочинця є певною абстракцією, поки воно не наповнюється конкретним змістом, зокрема соціально-демографічною, психологічною та моральною характеристиками¹. Таким чином, узагальнює автор, особистість злочинця – це комплекс особистісних характеристик, що визначають мотивації, цінності, вміння, здібності та інші особистісні якості, що стимулюють злочинну поведінку².

Погляд дослідника органічно втілює в собі ключові підходи до визначення особистості злочинця, проте ми вважаємо, що є досить суперечливим вважати, що цей комплекс зводиться виключно до особистісних якостей. Велику роль в окремих випадках можуть відігравати колективні фактори, які у тому числі враховувалися у ході розробки технологій управління масовою свідомістю. Значну роль у формуванні особистості відіграє родина як первинний соціальний інститут, трудовий колектив, освітнє середовище. Тому ми вважаємо більш точним розглядати особистість злочинця крізь призму як особистісних, так і тих, що мають місце у ході соціальної взаємодії.

Ми цілком погоджуємося із позицією М.І. Фіалки, який зазначає, що термін «особа» слід використовувати для позначення конкретної людини в межах тієї чи іншої життєвої ситуації; термін «особистість» необхідно використовувати в межах кримінологічного дослідження як зовнішнього, так і внутрішнього змісту людини, яка або схильна до вчинення кримінального правопорушення, або вчинила кримінальне правопорушення³.

¹ Загородній В. Є. Криміналістичне значення відомостей про особу злочинця // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття»: матеріали Міжнародно-науково-практичного конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 539-541.

² Так само.

³ Фіалка М. І. Кримінальний правопорушник: особа чи особистість (до проблеми термінологічного

Так і ми стоїмо на принциповій важливості виокремлення категорій «особа, яка вчинила злочин» та «особистість злочинця». Вони не є тотожними та співвідносяться як частина та ціле. При чому доречно наголосити, що покликанням кримінології є глибинне дослідження саме особистості злочинця, виведення із разових якісних чи кількісних ознак, характерних для осіб, що вчинили певні злочини, знань із інших соціальних, економічних та правових дисциплін вищого конструкту особистості.

І. О. Бандурка вказує, що «поняття особистості злочинця включає в себе цілий комплекс соціально-демографічних, соціально-функціональних (рольових), соціально-психологічних і кримінально-правових ознак, які в тій чи іншій мірі пов'язані з злочинною дією (бездіяльністю), характеризують його суспільну небезпеку, пояснюють причини вчинення злочину»¹.

На основі проаналізованих поглядів дослідників та авторської позиції ми під особистістю злочинця розуміємо соціальні, біологічні, психологічні, економічні, зовнішні та внутрішні, свідомі, несвідомі, надсвідомі та ті, що знаходять свій вияв у масовій свідомості, характеристики певної людини яка вчинила або потенційно може вчинити кримінальне правопорушення.

Загалом, структура особистості злочинця повинна мати всі ознаки, властивості, якості та інші показники, які у своїй сукупності характеризують особу, яка нехтує законом, порушує заборони, притягується до кримінальної відповідальності та заслуговує покарання. При цьому структура особи злочинця повинна відображати не лише різноманітність ознак, що її утворюють, і різновид характеру, але і різну їх роль в етіології злочинної поведінки².

О. М. Литвинов наголошує на тому, що варто бути свідомим динамічної функціональної структури особистості. У ній виділяють чотири типи основних підструктур особистості, які знаходяться одна над одною. Нижньою підструктурою особистості є біологічно обумовлені якості: темперамент, рефлексії, патології психіки або обдарованість людини. Над нею знаходиться підструктура досвіду, тобто отримані упродовж життя знання, вміння, навички, вчинки. Верхньою підструктурою особистості є спрямованість особистості. Це система установок (диспозицій), ціннісні орієнтації, установки на певні види діяльності та вчинків. Всі чотири підструктури особистості приймають участь у регулюванні поведінки людини³.

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумок представленого наукового дослідження, слід узагальнити, що до чинників, які впливають на особистість злочинця, найбільш доцільно віднести наступні:

закріплення). Вісник Кримінологічної асоціації України. 2021. № 2 (25). С. 117.

¹ Бандурка І. О. Кримінологічна характеристика особистості неповнолітнього злочинця. Наше право. 2014. № 6. С. 92-100.

² Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2020. № 1 (22). С. 152-159.

³ Литвинов О. М. Кримінологія: питання та відповіді : навчальний посібник. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.

- соціальні фактори: народження в неблагополучній родині; низький рівень освіти; відсутність роботи, належність до злочинних груп; етнічні та культурні особливості тощо.

- психологічні фактори: знижений рівень емпатії, агресивність, невірноваженість; низький рівень самоконтролю; депресія; похмілля; тощо.

- емоційні фактори: страх, образа, ненависть, ревнощі, бажання помсти тощо;

- біологічні фактори: генетичні аномалії; психічні розлади; хвороби мозку та інші хвороби.

- ситуаційні фактори: надмірне навантаження; стресові ситуації; важка матеріальна ситуація; наявність зброї тощо.

Так, дане питання потребує якнайширшого осмислення у контексті останніх викликів правового режиму воєнного стану. Наголошуємо на принциповій необхідності осмислення особистості злочинця у новітніх для вітчизняної кримінології злочинах, а також тих, що з огляду на цифровізацію, науково-технічний прогрес та особливі виклики в умовах воєнного стану зазнали суттєвої трансформації. Дані питання мають ставати предметами широкого обговорення наукової спільноти, громадськості, творчої інтелігенції, а також представників освітнього середовища з метою спільного опрацювання механізмів виховного впливу на особистість злочинця в контексті викликів сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для юридичних вузів і фак. / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків: Право, 1997. 368 с.

2. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1(22). С. 152-159.

3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.

4. Даньшин І.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів. Харків : Право, 2003. 351 с.

5. Загородній В. Є. Криміналістичне значення відомостей про особу злочинця. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 539-541.

6. Фіалка М. І. Кримінальний правопорушник: особа чи особистість (до проблеми термінологічного закріплення). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2(25). С. 108-118.

7. Бандурка І. О. Кримінологічна характеристика особистості неповнолітнього злочинця. *Наше право*. 2014. № 6. С. 92-100.

8. Литвинов О. М. Кримінологія: питання та відповіді : навчальний посібник. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2023

Serhii V. LUKYANENKO

PhD in Law

(Sumy branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, Sumy, Ukraine)

SYSTEM OF FACTORS FOR FORMING THE PERSONALITY OF A CRIMINAL

It was found that the personality of a criminal is a complex of personal characteristics that determine motivations, values, skills, abilities and other personal qualities that stimulate criminal behavior.

In general, it is most appropriate to include the following as factors that influence the formation of a criminal's personality: a) social factors: birth in a dysfunctional family; low level of education; lack of work, belonging to criminal groups; ethnic and cultural characteristics, etc.; b) psychological factors: reduced level of empathy, aggressiveness, imbalance; low level of self-control; depression; hangover; etc; b) emotional factors: fear, resentment, hatred, jealousy, desire for revenge, etc.; c) biological factors: genetic abnormalities; mental disorders; brain diseases and other diseases; d) situational factors: excessive workload; stressful situations; difficult financial situation; availability of weapons, etc.

It is emphasized the fundamental need to understand the identity of the criminal in the newest crimes for domestic criminology, as well as those that have undergone a significant transformation due to digitalization, scientific and technological progress and special challenges in the conditions of martial law.

Key words: *the person of the criminal, crime, criminality, criminal group, factors, factors.*